

CROSSOVER → ARGO

SOUMRAK ZÁPADNÍHO LIBERALISMU

1

Edward Luce

Autor zachycuje dynamiku současné krize liberální demokracie a ukazuje, jak hegemonie Západu postupně oslabuje. Do jaké míry doopravdy souvisel ekonomický a geopolitický vzestup západní civilizace s rozvojem individuální svobody a rovnoprávnou účastí občanů na politické moci? Příliš dlouho panuje nepodložené přesvědčení, že Západ za své úspěchy vděčí především hodnotám, které proklamuje a šíří, a že většina obyvatel Západu je samozřejmě chápá a sdílí. A že vítězné tažení demokracie a svobody už nemůže nic ohrozit. Edward Luce svým textem dokládá, že realita nám ukazuje něco docela jiného.

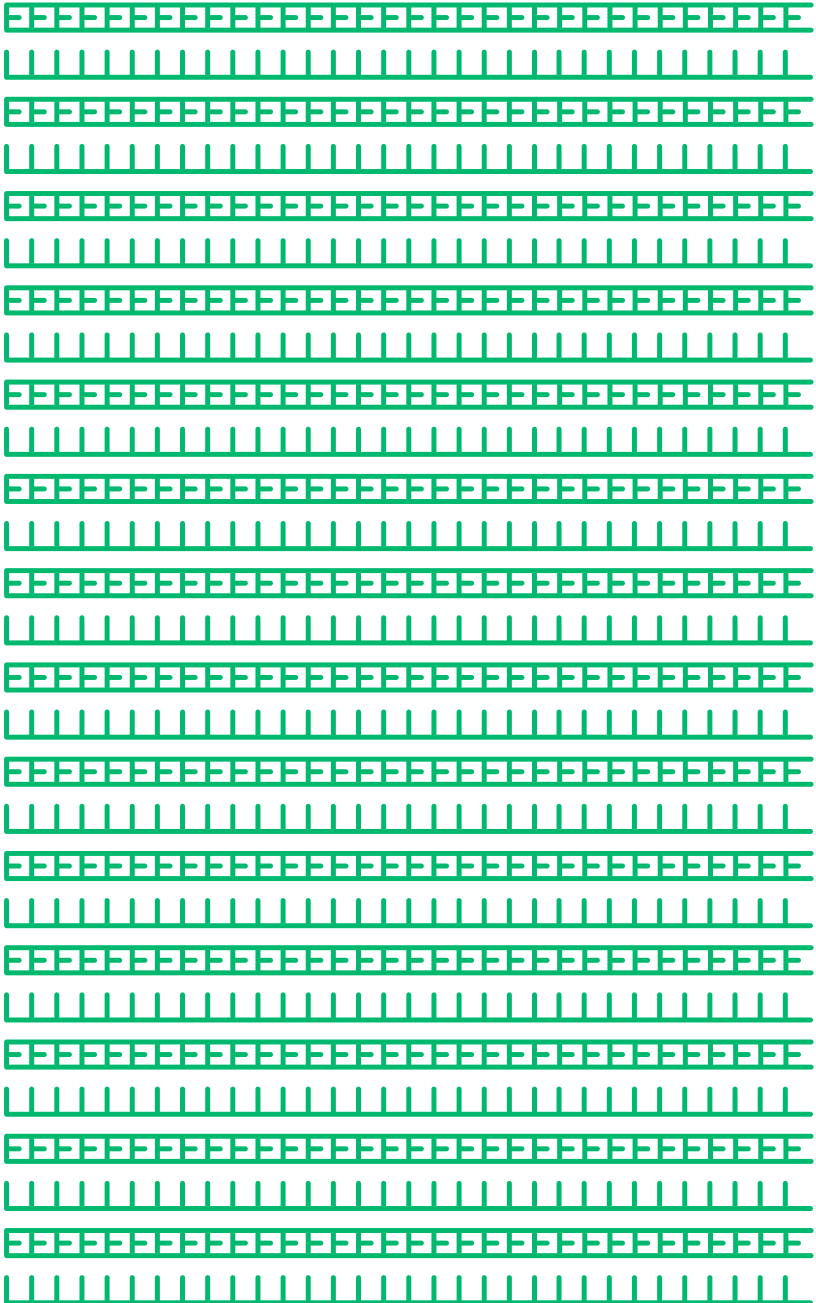

SOUMLAK ZÁPADNÍHO LIBERALISMU

Edward Luce

PRAHA 2019

SOUMRAK ZÁPADNÍHO LIBERALISMU

Edward
Luce

1

PRVNÍ TITUL

V EDIČNÍ ŘADĚ CROSSOVER

NAKLADATELSTVÍ ARGO

Edici řídí Oldřich Vágner

Přeložil Petr Horák

Czech edition © Argo, 2019

Copyright © Edward Luce 2017

Translation © Petr Horák, 2019

Cover and typography © Matěj Růžička, 2019

OBSAH

PŘEDMLUVA	→ 11
I. FÚZE	→ 25
II. REAKCE	→ 77
III. RADIOAKTIVNÍ SPAD	→ 135
IV. POLOČAS ROZPADU	→ 171
PODĚKOVÁNÍ	→ 189

Dějiny nás poučují pouze o tom,
že jsme se z nich nijak nepoučili.

— G. W. F. HEGEL

Auto plné studentů se vysokou rychlostí řítí k Berlínu. „V tom roz-
běsku žít byla nádhera / leč samo nebe mladý být,“¹ napsal básník
Wordsworth o Velké francouzské revoluci a jeho slova přesně vystiho-
vala naši náladu. Byl rok 1989. Dospívali jsme v době stísněné hroz-
bou jaderného konfliktu, takže jsme teď neodolali pokušení spatřit
na vlastní oči faktické a hmatatelné ukončení studené války. Byli
jsme studenti, svou absenci jsme nicméně nikomu neohlásili. Jen co
jsme se doslechli, že východní Německo otevřelo Checkpoint Char-
lie a tím sjednotilo rozdělený Berlín, vyrazili jsme na cestu. O čtyři
hodiny později jsme se nalodili na trajekt z Doveru do Zeebrugge. Za
dalších osmnáct hodin jsme se — tři chlapi a dvě děvčata — přidali
k desetit tisícům dalších, mladých, starých, Němců i cizinců, a bušili
do té slavné zdi. S majzlíky a krumpáči v ruce jsme se alespoň symbo-
licky připojili k orgiím dějnotvorného vandalismu. Navazovali jsme
přátelství s lidmi, které jsme nikdy předtím a už nikdy potom nevi-
děli. Jakási skupinka západních Berlíňanů nás objímala a podělila

---

¹ Česky in: *Jezerní básníci*, Mladá fronta, Praha 1999, s. 67. Přel. Zdeněk Hron. (Pozn. překl.)

se s námi o láhev šampaňského. Jak lépe oslavit počátek nové historické epochy, než připít si šampaňským se zcela neznámými lidmi? Po dvou dnech jsme se vrátili do Anglie, kupodivu jsme po cestě nedostali ani jednu pokutu za překročení rychlosti. Každý z nás si přivezl strašlivou kocovinu a po úlomku z té pověstné zdi. Ten svůj jsem později někde ztratil. Když jsem ho ale tenkrát ukázal svému školičce, který mou nepřítomnost na univerzitě zaznamenal, přijal ho jako dostatečnou omluvu. „Myslím, že to mohlo dopadnout hůř,“ řekl. „Užili jste si to?“

Všichni jsme byli nakaženi optimismem. Studoval jsem na Oxfordu obor filozofie, politikologie a ekonomie (Philosophy, Politics and Economics, zkráceně PPE), takže jsem ve svých představách vlastnil klíč k pochopení dějinného významu onoho okamžiku. Pomlouvači mého studijního oboru tvrdili, že jeho zkratka značí „Pretty Poor Education“, tedy „pěkně mizerné vzdělání“. Možná na tom něco je. Jenže tehdy se zdálo, že všechny ty probdělé noci strávené psaním seminárních prací na poslední chvíli byly k něčemu dobré. Méně pejorativní označení oboru PPE zní „Modern Greats“ (moderní humanitní studia), čímž se odkazuje k proslulému oxfordskému oboru humanitního studia, tedy klasických jazyků, filozofie a dějin starověku. Co se jejich náplně týče, nejde o příliš podobné obory — Sofoklovy tragédie lze jen stěží srovnávat s chladnou logikou ekonomie. Oběma je ale společné ješitné přesvědčení o nadřazenosti západního způsobu myšlení. Přinejmenším na tom se starověk se současností bez výhrad shodne. Říkáme tomu pokrok, vlastně Pokrok s velkým P — víra v něj je pro moderní obyvatele Západu čímisi na způsob náboženství. A v roce 1989 bylo překonáno schizma. Vzkvétající západní křídlo se sjednotilo s chřadnoucím, post-stalinistickým křídlem východním a konečně zavládla shoda nejen napříč časem, ale i prostorem.

Krátce před pádem Berlínské zdi publikoval Francis Fukuyama svůj slavný esej „Konec dějin?“. „To, čeho jsme nyní svědky, není možná jen konec studené války ..., ale konec dějin jako takových, to jest završení ideologického vývoje lidstva a celosvětové rozšíření liberální demokracie západního stříhu jakožto definitivní podoby státního

zřízení,¹“ napsal. I když jsem nesdílel Fukuyamův názor na ideální společenské uspořádání, úlevu, která z jeho slov sálala, jsem pocítoval také. Z naší cesty zmizela obrovská překážka. Znepřátelené tábory dvou protichůdných ideologií už na sebe přes krví prosáklou střední Evropu dvacátého století nebudou mířit jadernými zbraněmi. Rozpolcený kontinent se sjednotí, ani Británie už nebude stát stranou. Režimy zemí bývalé Varšavské smlouvy se zásluhou pokojných demonstrací hrouť jako kostky domina, i v nich zavládne demokracie. Nebyl to jen konec totality, ale také nacionalismu. Hranice se otevřely. Globální horizonty vábily. Rodil se nepolarizovaný svět. Zničehonic, aniž by padl jediný výstřel, strojila naše generace pohřeb komunismu i fašismu, oněm nerozlučně spjatým postrachům moderního západního světa. Jak později napsal historik Eric Hobsbawm, dvacáté století bylo krátké a vražedné, začalo ruskou revolucí v roce 1917 a skončilo roku 1989.² Dějiny nekončily, byly stále živé, nicméně zářily úsměvem. Lidstvo dokázalo, že se přeci jen dokáže poučit z vlastních chyb. A já tenkrát slavil jednadvacáté narozeniny. Neznělo to špatně.

O necelá tři desetiletí později, krátce po vítězství Donalda Trumpa v amerických prezidentských volbách v roce 2016, jsem byl na návštěvě v Moskvě. Pozvali mě na konferenci o „polycentrickém uspořádání světa“, což je ruský výraz pro „postamerický svět“. Konferenci pořádal Primakovův institut, pojmenovaný po muži, který v 90. letech zastával v Rusku funkci ministra zahraničních věcí a později premiéra. Na postu ministerského předsedy vystřídal Jevgenije Primakova roku 1999 Vladimir Putin. V tu samou dobu, kdy jsem se svými přáteli tančil na troskách Berlínské zdi, se Putin nacházel pouhých 200 kilometrů od nás, v Drážďanech, které tehdy byly součástí východního Německa. Z tamní rezidentury KGB zadumaně sledoval, jak se

-
- 1 Francis Fukuyama: „The End of History?“, *The National Interest*, léto 1989. (Česky tento esej publikován nebyl, z něj vycházející kniha z roku 1992 však hned několikrát. Pozn. překl.)
  - 2 Eric Hobsbawm: *The Age of Extremes, 1914—1991*, Abacus, Londýn 1995. (Česky vyšlo v překladu Jany Pečirkové a Petra Štěpánka jako: *Věk extrémů: Krátké dějiny 20. století 1914—1991*, Argo, Praha 1998. Pozn. překl.)

jeho svět hrouťí. Později označil rozpad Sovětského svazu za „největší geopolitickou tragédii 20. století“. Byl to právě Primakov, kdo po skončení studené války razil termín multipolarita, ovšem tenkrát se zdálo, že jde jen o marný pokus zmírnit americký triumfalismus. Putin tento koncept převzal a přivlastnil si ho. Američané, vědomi si toho, že Spojené státy jsou jediná celosvětově nepostradatelná mocnost, nebyli myšlenkou multipolarity nikdy příliš nadšeni. Washington byl natolik sebevědomý, že dokonce pohrdal i slovem „multilateralismus“. Jak prohlásila Madeleine Albrightová, která koncem 90. let zastávala post americké ministryně zahraničí: „To slovo má příliš mnoho slabik a navíc končí na ‚ismus‘.“

A tak jsem se ocitl na konferenci v Moskvě spolu s takovými lidmi, jako je třeba Alexander Bortnikov, ředitel FSB (někdejší KGB), nebo samotný Vladimir Putin. Rusko teď mohlo slavit, ovšem kdovíjak převětivě se u toho netvářilo. Primakovův institut mě písemně pozval už o několik měsíců dříve, což jsem okamžitě pustil z hlavy. Ale ráno 9. listopadu, den po amerických prezidentských volbách, když jsem se snažil zorientovat v nové, právě se rodící realitě, jsem si na tu pozvánku vzpomněl. Podivnou shodou náhod to bylo na den přesně dvacet sedm let od pádu Berlínské zdi. Karta se obrátila. Amerika si právě zvolila za prezidenta muže, který projevuje velké nadšení pro rozličné zdi a také velmi obdivuje Vladimira Putina. V době, kdy Putin stál nad troskami svého světa a já se s kamarády řítíl po německé dálnici, Donald Trump uvedl na trh novou stolní hru. Jmenovala se „Trump: The Game“. Byla to hra, v níž se platilo papírovými hracími penězi, a její pravidla byla založena na principech realitního trhu, tudíž až podezřele věrně připomínala známou hru Monopoly — s tím rozdílem, že šestka na hracích kostkách byla nahrazena písmenem T. Jak se dalo čekat, hra se stala propadákem. Není známo, že by se kdy Trump nějak vyjádřil k pádu Berlínské zdi. Ale tohle všechno teď vypadalo jako dávná minulost. Amerika si právě za prezidenta zvolila muže, který se netají svým obdivem ke způsobu, jakým se dělá politika v Rusku. Moskva se dokonce přímo podílela na úspěchu jeho volební kampaně. Byli by Rusové tak laskavi a přijali mou opožděnou přihlášku? Ovšemže byli.

Samotná konference byla jakýmsi rychlokurzem diametrálně odlišného vnímání světa. Vzhledem k mému oborovému zaměření — pořád se věnuji historii, dnes snad s větším nadhledem než za studentských let — mě zaujalo, jak často Rusové s obdivem zmiňují Vídeňský kongres. Ten se konal v letech 1814—15, znamenal definitivní tečku za napoleonskými válkami a odstartoval bezmála sto let trvající období stability, jež skončilo až vypuknutím první světové války. Pod smlouvy o novém uspořádání Evropy se tenkrát podepsala čtveřice spojeneckých mocností: Velká Británie, Rakousko, Prusko a — což je nejdůležitější — Rusko. V Trumpově vítězství vidí Rusko novou šanci vrátit se do historické role světové velmoci v polycentrickém světě — ve světě, v němž se každý stát raději zřekne jakékoli akce, která by mohla ohrozit legitimitu státu jiného. Už ani slovo o tom, že všude nevyhnutelně zavládne demokracie, nebo o tom, že by o uspořádání světa rozhodovaly pouze Spojené státy. A právě tento polycentrický svět byl Putinovým snem a cílem. Například anexe Krymu, kterou Putin uskutečnil v roce 2014, obestřela sice Rusko sítí mezinárodních ekonomických sankcí, v jejichž zavádění hrály Spojené státy hlavní roli, nicméně pohlcení poloostrova jeho původní otčinou se stalo nezvratným faktem. Krym se vlastně jen vrátil do stavu před rokem 1954, kdy ho Moskva v záchvatu jakési administrativní velkorysosti věnovala tehdejší Ukrajině sovětské socialistické republice. Obamův ministr zahraničních věcí John Kerry odsoudil ruskou anexi Krymu, tedy území dnes nezávislé Ukrajiny, a označil ho za znásilnění historie: „V jednadvacátém století se prostě nemůžete chovat jako ve století devatenáctém, nelze vpadnout do cizí země na základě naprosto falešné a uměle vytvořené záminky,“ řekl. Jenže ono k něčemu takovému dochází docela často. V jednadvacátém století se Spojené státy stejným způsobem chovaly v případě Iráku. Moskva to vidí tak, že kolo dějin se otočilo nazpět a není nic, k čemu by historie neodvratně směřovala, zejména ne k vítězství liberální demokracie. A nejen to, mocní v Pekingu, Ankaře, Káhiře, Caracasu a dokonce i v Budapešti se vůči západním předstávám o pokroku staví s odporem. A k tomuto postoji se přidává narůstající množství odpadlíků na samotném Západě. Mýlí se tihle všichni?

Ve své knize se pokusím na tuto otázku odpovědět. Rád bych hned zkraje prohlásil, že nic není dáno předem. Pro člověka, jehož život se časově překrývá s obdobím rozmachu demokracie, rozšiřování tržní ekonomiky a také s dobou, kdy svět konečně přijal Všeobecnou deklaraci lidských práv (i když značná jeho část tak učinila pouze na oko — pokrytectví, jak se říká, je prostředek, jímž neřest vzdává čest ctnosti), je dost znepokojující takovou otázku vůbec položit. Copak tento problém není už dávno vyřešen? Copak se dá vítězné tažení za lidskou svobodu zastavit? Copak snad celý svět toužebně neprahne stát se součástí Západu? Na to, že odpovědi budou za všech okolností kladné, už dnes nemůžeme spoléhat. Je až pozoruhodné, s jakou arogancí jsme věřili, že celý zbytek světa bude jen pasivně hrát svou roli podle scénáře, který jsme napsali my. Ti, kteří jsou stále ještě přesvědčeni o nevyhnutelném vítězství západního modelu uspořádání společnosti, by se měli zeptat sami sebe, zda se jejich světonázor spíše než o fakta neopírá o pouhou víru. Na věci, které jsme se naučili nezpochybňovat, se musíme zadívat znovu, a s mnohem větší nedůvěrou. A to pro náš zdravý rozum může být těžká zkouška.

V sázce je náš způsob nazírání na západní dějiny, které vnímáme jako cosi skoro posvátného, a to už počínaje listinou Magna charta libertatum, jejíž osmisté výročí se slavilo roku 2015 v Runnymede. Magna charta omezila moc krále a vytvořila precedens pro to, co později vešlo ve známost pod heslem „bez zastoupení žádné zdanění“.¹ Tato stručná středověká listina na několik staletí upadla v zapomnění — třeba Shakespeare ji ve své hře *Král Jan* vůbec nezmiňuje —, nicméně v Anglii počátkem sedmnáctého století Magnu chartu oprášili odpůrci tyranické vlády Stuartovců. Posléze listina pronikla na území třinácti amerických kolonií a stala se mýtickým počátkem západního liberalismu. Dan Jones, historik, který se Magnou chartou zabývá, uvádí, že dnes

---

1 Myšlenka vyjádřená touto větou („no taxation without representation“) stála u počátků amerického boje za nezávislost — kolonisté odmítali platit daně britské správě, protože neměli zastoupení v britském parlamentu. (Pozn. překl.)

považujeme rok jejího vzniku (1215) za „rok nula“ západního liberalismu.¹ Jako inspiračního zdroje se tohoto dokumentu dovolávali nejen Otcové zakladatelé Spojených států amerických, ale mnohá hnutí za nezávislost po celém světě, a dnes je konečně oslavována i v samotné Británii. Když byla po druhé světové válce vydána Všeobecná deklarace lidských práv, řekla Eleanor Rooseveltová, že se z ní „dost možná stane mezinárodní Magna charta, platná pro všechny lidi kdekoli na světě“. Měli bychom se ale na chvíli pozastavit nad tím, že původně šlo o dohodu mezi králem Janem a vzbouřenou anglickou aristokracií, smlouvu, která platila pouhé dva měsíce, šlechtě přiřkla trvalá privilegia a omezila práva žen a Židů. Magna charta nebyla ani tak startovní čarou tažení za lidskou svobodu, jako spíš účelovým a poněkud zmateným opatřením k urovnání vztahů mezi dočasně oslabeným králem a jeho odbojnou šlechtou. Její platnost záhy vypršela. To, že si jí dnes tak ceníme — její kopie je v americkém Národním archivu vystavena hned vedle Deklarace nezávislosti —, jen dokládá, jak chabá je naše paměť. Pokud jsme tak hrdí na to, že intelektuální základnou západního liberalismu je skepticismus, měli bychom významu tohoto pojmu nejdříve dostat.

Obzvláště velký pozor bychom si měli dát na zpěv siren světových dějin. Slavný výrok George Santayany zní: „Ti, kdo si nepamatují minulost, jsou odsouzeni k tomu ji opakovat.“ Koncept historie jako jakési autonomní síly nadané vlastní vůlí je pohádkou, která nám pomáhá klidně spát. „Představit si dějiny jako pouhý sled nahodilostí je nad síly lidského ducha,“ řekl nedávno zemřelý americký ekonom Robert Heilbroner. Celá staletí vnímají lidé na Západě historii jako lineární děj, v němž čas plyne směrem ke šťastnému konci. Staří Řekové tomu říkali teleologie. Pro křesťany je tím šťastným koncem druhý příchod Krista a den Posledního soudu. Pro marxisty pak diktatura proletariátu a následný zánik státních útvarů. Pro evropské nacionalisty zase předání úředu lidu (Volk) do rukou národa. Pro georgiánské i viktoriánské

---

1 Dan Jones: *Magna Carta: The Birth of Liberty*, Viking, New York 2015, s. 4.